

УДК 111.1

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.37.15>

СОФІЙНА ОНТОЛОГІЧНА ТАЄМНИЦЯ ГОСПОДАРСТВА У ПРАКТИКАХ ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Ігор Спаський

*Одеський національний університет імені Іллі Мечникова,
факультет історії та філософії, кафедра філософії
вул. Новосельського 64, 65000, Одеса, Україна*

Світ господарства істотно ширший за систему товарних відносин. Тому дослідження господарства з погляду філософської рефлексії виходить за межі як економічної теорії, так і філософії економіки. Господарство – організм, що поєднує в собі як процеси порядку, так і хаосу. Господарство, певною мірою, є комплексним культурним утворенням. При цьому не лише культурним утворенням, а й сукупністю ресурсів, які не використовуються, і непізнаних як речових, так і нематеріальних ресурсів. Господарство можна розглядати як у космічному і планетарному масштабі, так і господарство міста, сім'ї, окремої людини. Господарство – це особливий простір, в якому розгортається не лише різноманітна людська діяльність, а й існує господарство природи або окремих природних утворень.

Софійний світ-господарство наповнений неймовірною різноманітністю і життєвою силою. У роботі господарство розглядається як місце мобільності, як потік і повсякденні практики, розрізняючи конкретні організаційні форми господарства за їх повторюваними феноменологічними зразками. Пропонується погляд на господарство з точки зору «олігоптикону», зверху, знизу і між його поверхнями. Такий підхід дозволяє істотно звужити дослідницьку «оптику» і зосередитися на роботах, в яких господарство, з одного боку, трактується як різноманітність форм і практик найбільш різноманітних рівнів і масштабів. А з іншого, як цілісний живий організм, функціонально інтегрований в усій своїй різноманітній самотутності.

Розкриття значень різних форм господарського буття пропонується на підставі використання софійної онтології та методології. Якщо говорити конкретніше, робота присвячена філософсько-методологічному дослідженню місця софійної онтологізації в теорії господарства. Онтологізація господарства може бути визначена як сукупність способів, методів і результатів конструювання фундаментальних картин світу в тому чи іншому напрямку думки, які можуть бути віднесені до знання про господарство. Софійна онтологізація господарства трактується як мисленнєвий напрямок, що відкриває господарство як результат синергійної взаємодії небесного і земного начал, що розкриває всеєдність цілісності Бога, світу і людини.

Ключові слова: софійна таємниця господарства, онтологізація господарства, практики філософської рефлексії.

Мислителі-теоретики господарства – на початку ХХ століття С.М. Булгаков і наприкінці ХХ століття Ю.М. Осипов – намагалися синтезувати знання про господарство в різні історичні епохи як про цілісну систему або живий організм. Демонструючи те, що за плутаниною, шумом, метушнею і безладом господарського життя вгадувалася певна органічна цілісність. Господарство представлялося просторово-зв'язковим утворенням, що втілювало в собі особливий спосіб життя. Автори прагнули теоретизувати господарство як соціопросторову систему з її власною внутрішньою динамікою.

Сучасний світ перебуває у глобальних і широкомасштабних змінах. Про це говорять фахівці найрізноманітніших галузей знань. Засоби масової інформації постійно транслюють безліч процесів, що відбуваються. Ці процеси осмислюються в широкому діапазоні

концептуалізацій: від тектонічних глибинних зрушень до катастрофічних, аж до апокаліптичного, станів. Тому соціальні науки зараз як ніколи потребують методологічної рефлексії і теоретичної ревізії своїх досягнень. Особливо дослідження онтологічних основ тих чи інших науково-теоретичних побудов може сприяти істотному прогресу збільшення знання різної предметної спрямованості.

Великий дослідницький інтерес становить філософська ідея господарства, що охоплює світ від життя окремої людини до буття Універсуму. Смісловий вимір господарства концептуалізується в традиції філософії господарства, що заснована С.М. Булгаковим і розвивається дотепер. Філософія господарства, безперечно, потребує переосмислення основ, розкриваючись по особливому в сучасних культурних контекстах. У процесі виникнення і розвитку філософії господарства створювалися і видозмінювалися різні види онтологій. Господарські онтології в певному сенсі конкурують з традиційною економічною теорією.

Рефлексія «онтологізації господарства» як процесу конструювання господарських онтологій може бути, насамперед, здійснена в наступних аспектах.

Передусім, це філософсько-методологічний аналіз створення господарської онтології на початку ХХ століття С. М. Булгаковим, а також її реактуалізації наприкінці ХХ століття Ю.М. Осиповим. Напрямок Ю.М. Осипова розвивається і дотепер в країнах СНД, а також деяких країнах близького і далекого зарубіжжя.

Крім того, «онтологізація господарства» може бути розкрита з позиції ревізії як наявних у традиційній економічній науці онтологій, так і їх відсутності. А також може бути здійснений аналіз на предмет наявності онтологічних лакун в межах економічних методологій.

Наростаюча трансформація картин світу супроводжується переосмисленням філософських підстав пізнання. Погляд на існування буття як єдиного і незмінного змінюється виникненням множинних онтологій або онтологічним плюралізмом. При цьому стверджується не лише так звана поліфундаментальна реальність, а й ставиться під сумнів існування самої реальності. Давнє питання про принципову можливість пізнання фундаментальних основ світобудови знову постає на повен зріст. Погляди на співвідношення буття і пізнання зміщуються від вираження в пізнанні властивостей реальності до конструктивістських підходів, що визначають реальність як систему уявлень і не більше. Таким чином, конструктивізм проблематизує процеси формування онтологій, стверджуючи множинність моделей різних онтологій, а також постулюючи їх мінливість. Поняття «онтологізація» в конструктивістському підході проблематизує та узагальнює процеси формування різних варіантів онтологій.

Онтологізацію можна розуміти як процес продукування онтологічних схем у філософському або науковому пізнанні, а потім подальше включення їх у системи уявлень про реальність. Також онтологізацію можна розуміти як певну методологію мисленнево-організаційної діяльності. Ще в межах онтологізації можливо розглядати побудову локальних онтологій окремих предметних сфер або конкретних феноменів.

Онтологізацію господарства можна розглядати і як методологічну процедуру, і як практику формування первинних уявлень про реальність. Онтологізація, таким чином, являє собою інструмент теоретичного дослідження в економічних і філософсько-господарських текстах, з одного боку, конвенційності, що властива тому чи іншому напрямку, а з іншого боку, процедури конструювання онтологій. Отже, можна визначити онтологізацію господарства як процес динамічного спрямованого руху філософської думки, що вибудовує онтологічну теорію і онтологічні моделі світу-господарства. Онтологізація господарства являє собою динамічний процес побудови регіональних онтологій, а саме онтологій господарства.

Філософською основою конструкту онтологізації господарства є філософія господарства. Розробка філософії господарства в ХХ столітті пов'язана, насамперед, з іменами С.М. Булгакова та Ю.М. Осипова. Витоки мислення і рефлексій філософії господарства корінням сягають у античні способи онтологізації. До того ж безсумнівна присутність впливу середньовіччя і класичної філософії. У межах уявлень про пізнання і освоєння світу людиною, сформованих у класичній філософії онтологізація як окремий процес не виділялася. Початок філософського осмислення господарства пов'язують з іменами Платона та Аристотеля. Часто згадується Ксенофонт, автор трактату «Домострой», господарської мудрості або навиків управління світом речей [1]. Ідея Парменіда, що полягає в необхідності пошуку правильного шляху пізнання [2], власне сформулировала напрямок з вивчення способів конструювання уявлень про буттєвість, які дають можливість створювати раціональну картину світу. Звідси уявлення античної філософії про орієнтацію на досягнення істини про буття за допомогою мислення. Платон розширив метод раціонального мислення в досягненні істини – містико-інтуїтивним способом пізнання «буття буття» [3], яке могло бути здійснено у відриві від сприйняття. Доктринальне уявлення про буття характерне для Аристотеля [4], і сприйняття для нього є першим і найнижчим ступенем пізнання дійсності [4]. Тим самим була визначена роль сприйняття як «поштовху» до досягнення буттєвості і буття. Для Аристотеля також характерний поділ господарства на «ойкономіку» і «хремастику», яке суттєво вплинуло на дослідницьку думку в даному напрямку.

Для середньовіччя характерне поєднання раціональних та ірраціональних способів онтологізації. Це було висловлено і в господарській думці і також вплинуло на процеси онтологізації господарства ХХ століття. Осмислення буття Бога і містичні інтуїції доповнювалися раціональними схемами. Для цього періоду характерне конструювання уявлень про буття, що спирається на догмати. При цьому, наприклад, Фома Аквінський стояв на позиціях незвідності буття речі до її інтелігібельної конструкції [5]. Затвердження такого уявлення можна вважати важливим кроком на шляху осмислення онтологізації як самотійного процесу.

Для Нового часу характерне вкорінене уявлення про те, що шлях пізнання йде єдиною правильною дорогою – дорогою, затвердженою розумом [6]. Тут можна побачити коріння особливостей створення та розвитку як класичної політекономії, так і низки напрямків сучасної економічної думки.

Наступним надзвичайно важливим етапом у розкритті концепту онтологізації стала німецька класична філософія. Дуже важливою тут є розуміння І. Канта, який осмислює ідеї і образи як конструкти [7]

Щодо власне онтологізації господарства, то її виникнення і розвиток безпосередньо пов'язані з виникненням і розширенням простору посткласичної філософської рефлексії.

Можна виокремити такі групи робіт. Насамперед це твори, присвячені виникненню і розвитку філософії господарства початку ХХ століття. Термін філософія господарства було актуалізовано в 1912 році в однойменній роботі С. М. Булгакова. Хоча ідеї онтологізації господарства були представлені ще раніше, в другій половині ХІХ століття, коли В.С. Соловйов і М.Ф. Федоров поставили проблему господарства в перспективі філософії всеєдності і космізму.

С.М. Булгаков перевернув уявлення сучасників про філософію господарства, надавши їй статус філософсько-методологічного знання і довівши правомірність ідеї, що розглядає світ як господарство. Філософія господарства, розроблена С.М. Булгаковим, мала глибокий методологічний сенс, оскільки в ній було подано аналіз основних ліній, що намічаються точками перетину філософських і економічних інтересів у сфері теорії госпо-

дарства, в якій філософія господарства претендує на роль методології. Більш того, філософія господарства спрямована на подолання сформованої замкнутості суспільних дисциплін, передбачає цілісне знання. Крім того, слід особливо відзначити властивий філософії господарства С.М. Булгакова есхатологізм, що є результатом глибокого розуміння суперечливих основ господарського буття.

Альтернативне осмислення господарства демонструють Г. Зіммель, М. Вебер, В. Зомбарт та інші вчені, показуючи взаємозв'язок економічних процесів і форм духовного життя. Крім того, вони розглядали господарство як багатофакторне утворення, де поряд з економічною складовою діють психологічні, соціальні, ціннісні, інституціональні фактори. Особливе місце відводилося аналізу так званого духу господарства (капіталізму), під яким розумілася сукупність душевних якостей і функцій, що супроводжують господарювання. Розроблені даними авторами теорії являли собою міждисциплінарні утворення, що в певному сенсі створили теоретичні основи онтологізації господарства. Також можна відзначити роботи М.О. Бердяєва, П.М. Савицького, П.Б. Струве, М.І. Туган-Барановського та інших науковців. Особливий внесок у сучасну онтологізацію господарства зробили Ю.М. Осипов і його ідейні соратники М.Б. Шулевський та інші, а також українські дослідники В.В. Ільїн, І.К. Бистряков, С.В. Сіяков.

Економіка розглядається Ю.М. Осиповим як окремий випадок господарства, а вартість отожднюється з економікою, оскільки вартість найзначніша в економіці. Ю.М. Осипов вводить у свою конструкцію поняття деміурга, роль якого виконує людина, що йде шляхом пересотворення світу відповідно зі своїм уявленням. Філософія господарства Ю.М. Осипова розкриває моральний і діяльний початки, відкритість і евристичність, раціональність та ірраціональність, трансцендентне та іманентне в філософії господарства. Також у мисленнєвій традиції цього вченого здійснюється виявлення метасмислів життя і господарства; визначення, що є людина і чому, навіщо і куди вона спрямована як людина господарююча; які цілі і наслідки має людське господарство; до якого загального результату воно може привести, очевидно, що йдеться саме про філософський погляд на світ.

Таємниця повинна залишатися прихованою [8]. Таємниця – це те, що недоступно пізнанню, то, що ховається від інших: «в найширшому її тлумаченні таємниця – це сфера об'єктивної реальності, прихована від нашого сприйняття або розуміння» [9]. Це щось непізнане, щось невідкрите, не зовсім усвідомлене. На одному рівні з цим словом ми вживаємо слова-синоніми: секрет, таїнство, містерія, загадка. Але таємницю відрізняє саме семантика, пов'язана з непроникністю, недоступністю для усвідомлення. Причому спостерігається подвійне ставлення до таємниці: з одного боку, бажання її відкрити, досягнути, з іншого боку, неприпустимість або небезпека її розкриття. Якщо розглядати поняття таємниці в аспекті релігійного світогляду, воно корелює з такими поняттями, як незбагненне, сакральне. Російський філософ С.Л. Франк у своїй роботі «Незбагненне. Онтологічне введення в філософію релігії» ставить незбагненне в протилежність простому і необхідному, а також своєму антоніми – збагненими. «І як би міцно ми не вросли в лад нашої звичайної буденної життя, якими б розумними, відповідальними людьми ми не вважали себе, як би ми не зрослися з нашим соціальним становищем, з «роллю», яку ми «граємо» в соціальному середовищі для інших людей, як би ми не звикли дивитися на себе ззовні, з боку і бачити в собі лише те, чим ми «об'єктивно» є іншим людям, – часом – хоча б зрідка – в нас ворухиться і щось зовсім інше; і це інше є щось незбагненне і таємниче» [10]. Таємниче і незбагненне полягає в тому, що ми не можемо сприймати себе «ззовні», і суб'єктивна оцінка себе самого не може отожднюватися з об'єктивною оцінкою «ззовні» інших навколишніх нас людей. І в нас самих

хоч рідко, але виявляється щось таємне і загадкове. «Позаду всього предметного світу – того, що наша твереза свідомість називає «дійсністю», – але і в самих його невідомих глибинах – ми чуємо незбагненне, як певну реальність, яка, мабуть, лежить в якомусь зовсім іншому вимірі буття, ніж предметний, логічно збагнений, подібний до нашого звичайного оточення світ» [10]. Франк розрізняє «незбагненне» як «незбагненне для нас» і «саме по собі незбагненне», коли ми не можемо пояснити його і віддати логічний звіт в його змісті. У першому випадку недоступність досягає пізнання визначалася б фактичною слабкістю або обмеженістю нашої пізнавальної здатності, у другому ж – істотою самої пізнаваної реальності. Франк каже, що не виключено, що обидва випадки могли б реально збігатися, так що ми були б в змозі сказати, що незбагненне для нас в той же час є і «саме по собі незбагненне» [10]. У Франка поняття «незбагненне», «таємниче» і «священне» стоять в одному ряду. У філософському контексті таємниці також трактується як щось недоступне людському розуму, що відноситься до сфери трансцендентного. «Таємниці не тотожна повному мороку, вона внутрішньо безмежна (на відміну від проблем як обмежених завдань для розуму), вона постійно присутня в реальності, перебуває в осередді буття, і дух людини, якщо він відкритий до реальності, відкритий до таємничого. Таємниці може частково відкриватися, залишаючись перекриванням, може закликати увійти в себе, залишаючись в суті своїй незбагненою. Будучи надрозумною, вона відкривається серцю і орієнтує пізнання, вона пропонує людській думці свободу досягти більшої духовної глибини» [11]. «Мабуть, вірне уявлення – це щось середнє між розумінням і невіглаством» [3, с. 111]. Тут Платон явно вказує на існування іншого знання – знання нез'ясовного, надраціонального. Воно, за словами Платона, відповідає «тому, що є насправді» [3, с. 113], тобто істині. У Г. Марселя цей феномен отримує дуже цікаве пояснення з гносеологічної точки зору. У роботі «Метафізичний щоденник» основними протиставленими поняттями є: таємнича експресія буття, онтологічна таємниці і проблема буття, онтологічна проблема [12].

Тонкий дотик одкровення сенсів або спосіб думання у Священномовчанні розкривається у наступних словах: «Священномовчання абсолютно виводить розум за межі потьмареного циклу, помисли-думки «переробляють» помисли-думки. Нагородований священномовчанням, розум припиняє «свистопляску» думок-помислів і входить в інший режим існування, позамисленневий, думаючи миттєвими осяяннями-інсайтами, абсолютно поза (до) словесного мислення. Думки ж займають своє скромне місце, коли (і якщо) ці інсайти потрібно транслювати в словесну форму, для комунікації, наприклад. Тоді використовується старий спосіб мислення – думання думками. Мені подобається уподібнення розуму морю-океану. Можна уявити так. У його просторі ходять всякі риби і гади – думки, вистрибують з глибини на поверхню, пустуючи, і пірнають назад у глибину. На його поверхні ходять брижі або високі хвилі з баранчиками, з піною і смітям – пристрасті. А глибина незворушна, нерухома, прихована в темряві, і звідти, з глибини піднімаються і грають промені, сходяться у джерело...» (за матеріалами інтернет-обговорення <http://www.hesychasm.ru/forum/index.php?topic=4121.60>). Інтерес становить поза концептуалізацій і побудови світогляду за В.В. Бібіхіною: стати обличчям до незбагненого в господарстві і водночас знайти себе, своє місце, будинок. Постати перед Таємницею Господарства, тим самим доторкнутися до його софійності і потім висловити це, здійснивши рефлексію. Підсумовуючи, згадаємо написане до нас: «Ісус сказав: Нехай той, хто шукає, не перестає шукати доти, поки не знайде, і, коли він знайде, він буде вражений, і, якщо він вражений, він буде здивований, і він буде царювати над усім» [13].

Список використаної літератури

1. Ксенофонт. Домострой : *Воспоминания о Сократе*. Москва, 1993. С. 225–227.
2. Парменид. О природе. *Фрагменты ранних греческих философов. Часть 1*. Москва, 1989. С. 286–298.
3. Платон. Сочинения в 3-х томах. Т. 2. Москва, 1970. 612 с.
4. Аристотель. *Метафизика*. Москва, 2006. 232 с.
5. Аквинский Фома о сущем и сущности. URL: <http://lib.ru/HRISTIAN/AKWINSKIJ/ens.txt>
6. Бэкон Ф. Новый Органон. URL: <http://lib.ru/FILOSOF/BEKON/nauka2.txt>
7. Кант И. *Критика чистого разума*. Москва, 2007. 736 с.
8. Кубединова Л.Ш. Фразеологическая микросистема «раскрытие тайны» в крымскотатарском, английском и русском языках : Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». 2009. Т. 22(61). № 3. С. 62–66.
9. Фатьянова А.А. Тайна как социальное и правовое явление. Ее виды. *Государство и право*. 1998. № 6. С. 5–7.
10. Франк С.Л. *Непостижимое. Онтологическое введение в философию религии*. Москва : Правда, 1990.
11. Василенко Л. *Краткий философско-религиозный словарь*. Москва : Истина и жизнь, 1996.
12. Марсель Г. *Быть и иметь*. Новочеркасск : Сагуна, 1994. 160 с.
13. Євангеліє від Томи.

SOFIA ONTOLOGICAL SECRET OF THE ECONOMY IN THE PRACTICES OF PHILOSOPHICAL REFLECTION**Igor Spasskyy***Odessa National University named after Ilya Mechnikov,**Faculty of History and Philosophy,**Department of Philosophy**Novoselskogo str., 64, 65000, Odessa, Ukraine*

The world of the economy is significantly wider than the system of commodity relations. Therefore, the study of economics in terms of philosophical reflection goes beyond both economic theory and philosophy of economics. Economy – an organism that combines both processes of order and chaos. The economy, to some extent, is a complex cultural entity. In this case, not only a cultural entity, but also a set of resources that are not used, and unknown both tangible and intangible resources. The economy can be considered on a cosmic and planetary scale, as well as the economy of the city, family, individual. The economy is a special space in which not only various human activities unfold, but also there is an economy of nature or separate natural formations. The disclosure of the meanings of various forms of economic life is proposed on the basis of the use of the Sofia ontology and methodology. More specifically, this work is devoted to the philosophical and methodological study of the place of the Sofia ontologization in the theory of economy. The ontologization of the economy can be defined as a set of ways, methods and results of constructing fundamental pictures of the world in a particular direction of thought, which can be attributed to knowledge about the economy. Sophia's ontologization of the economy is understood as a direction of thought that opens the economy as a result of the synergistic interaction of heavenly and earthly principles, which reveals the omnipresence of the integrity of God, the world and man.

The ontologization of the economy can be considered both as a methodological procedure and as a practice of forming primary ideas about reality. Ontologization, thus, is a tool of theoretical research in

economic and philosophical and economic texts, on the one hand, conventionality, which is inherent in one direction or another. Thus, we can define the ontologization of the economy as a process of dynamic directed movement of philosophical thought, which builds the ontological theory and ontological models of the world-economy. Ontologization of the economy is a dynamic process of constructing regional ontologies, namely ontologies of the economy. The philosophical basis of the construct of ontologization of the economy is the philosophy of the economy. Development of economic philosophy in the XX century, associated primarily with the names of S.M. Bulgakov and Y.M. Osipov. The origins of thinking and reflection on the philosophy of economics go back to ancient ways of ontologization. At the same time, the undoubted presence of the influence of the Middle Ages and classical philosophy. Within the notions of cognition and mastery of the world by man, formed in classical philosophy, ontologization as a separate process did not stand out.

Key words: Sofia secret of economy, ontologization of economy, practices of philosophical reflection.